

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ
ΕΙΣ ΔΙΟΝ ΠΙΕΡΙΑΣ

Τὸ ἔτος 1964 συνεχίσθησαν ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν χριστιανικὴν βασιλικὴν ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου τῇ συνεργασίᾳ τοῦ βοηθοῦ τῆς ἑδρας τῆς βυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας κ. Ν. Νικονάνου.

Ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς δευτέρας περιόδου τῶν ἀνασκαφῶν (᾽Οκτώβριος 1963), ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως δύο ἐπαλλήλων βασιλικῶν, παρουσιάσθη τὸ πρόβλημα: τίνι τρόπῳ θὰ ἡρευνῶντο μὲ πᾶσαν λεπτομέρειαν ἀμφότεραι χωρὶς νὰ καταστραφῇ τι ἐκ τῶν διατηρουμένων τμημάτων τῆς νεωτέρας βασιλικῆς (Β).

Ἦδη ὁ Γ. Σωτηριάδης κατὰ τὰ ἔτη 1928, 1929, 1930 εἶχε προχωρήσει κάτωθι τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Β, διαπιστώνοντας τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς ἀρχαιοτέρας, τὴν ὁποίαν ἐξέλαβεν ὡς αἰθουσαν ἰδιωτικῆς οἰκίας μετατραπεῖσαν εἰς εὐκτήριον χριστιανικὸν οἶκον (βλ. ΠΑΕ 1930, 50).

Τὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα ἡρεύνθησεν ὁ Σωτηριάδης, παρέσχον εἰς ἡμᾶς, χωρὶς ἐτέραν καταστροφὴν τῆς βασιλικῆς Β, τὴν δυνατότητα τῆς περαιτέρω ἐρευνῆς καὶ ἀποκαλύψεως τῆς παλαιοτέρας βασιλικῆς (Α).

Οὕτως ἦλθον εἰς φῶς τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κεντρικοῦ κλίτους καὶ ὁλόκληρος ὁ νάρθηξ τῆς βασιλικῆς Α, ἐκ δὲ τῆς βασιλικῆς Β παρέμειναν ἄθικτα καὶ ἡρευνήθησαν συστηματικῶς τὰ πλάγια κλίτη καὶ τὸ ὑπερέτερον τῆς βασιλικῆς Α ἀνατολικὸν τμήμα αὐτῆς μετὰ τῆς κόγχης καὶ τῶν παραβημάτων.

Βασιλικὴ Α

Ὁ κυρίως ναὸς, σχήματος ὀρθογωνίου (ἐσωτ. διαστάσεων 22.40 x 18.10 μ.), ἀπολήγει δυτικῶς μὲν εἰς στενομήκη νάρθηκα ἀνισοπλεύρου παραλληλογράμμου σχήματος, ἔνεκα τῆς ἐπιμηκύνσεως τῆς βορείας πλευρᾶς αὐτοῦ κατὰ 1 μ. (μῆκος βορείας πλευρᾶς 5 μ., μῆκος νοτίας πλευρᾶς 4 μ.) ἀνατολικῶς δὲ εἰς ἡμικυκλικὴν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς κόγχην.

Ὁ νάρθηξ ἐπικοινωνεῖ μετὰ τοῦ μὴ ἀποκαλυφθέντος εἰσέτι αἰθρίου διὰ δύο θυρῶν κατὰ τὸ Β. καὶ Ν. ἄκρον τοῦ δυτικοῦ τοίχου, μετὰ τοῦ κυρίως δὲ ναοῦ διὰ τριῶν εἰσόδων, ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ἀντιστοιχοῦσης πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς διαιρέσεις τοῦ κυρίως ναοῦ, ἥτοι πρὸς τὸ κεντρικὸν καὶ τὰ

δύο πλάγια κλίτη. Κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος διεπιστώθη βόθρος τετράγωνος, πλευρᾶς 1.60 μ., σύγχρονος πρὸς τὴν ἰδρυσιν τοῦ ναοῦ, ὡς τεκμαίρεται ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν ὁμαλῶν καὶ διὰ παρυφῆς περιβαλλομένων περάτων τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

Ὁ κυρίως ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία κλίτη, τοῦ μεσαίου ἔχοντος ὑπερδιπλάσιον πλάτος τῶν πλαγίων. Τὸ κεντρικὸν κλίτος ἀποβαίνει πλατύτερον κατὰ τὸ ὕψος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἥτις, ὡς ἐλέγχθη, ἀπολήγει εἰς ἡμικυκλικὴν κόγχην. Ταύτην ἐσωτερικῶς περιέτρεχεν ὁμόκεντρον κτιστὸν σύνθρονον, πλάτ. 1 μ., φέρων ἄλλοτε, ὡς ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν κατὰ χώραν πλακῶν διαπιστῶται, εἰς τὴν ὀριζοντίαν ἐπιφάνειαν ἀπλοῦν μαρμαροθέτημα.

Τὸ ὕψος τῶν διασωθέντων τοίχων τῆς βασιλικῆς εἶναι 1.70 μ. Ἐπ' αὐτῶν ἐσπερεώθησαν ἀργότερον οἱ τοῖχοι τοῦ νεωτέρου ναοῦ. Ἡ τοιχοδομία συνίσταται ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετὰ ζωνῶν ἐξ ὀπτοπλίνθων. Οὐχὶ σπανίως παρεμβάλλονται εἰς τὴν ἀργολιθοδομήν καὶ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικά μέλη προερχόμενα ἐξ ἀρχαιοτέρων κτισμάτων. Ἡ κόγχη μόνον συνίσταται ἐξ ὀλοκλήρου ἐκ πλίνθων μετ' ἰσχυροῦ κεραμικοῦ κονιάματος.

Τοιχογραφία

Ὅλους τοὺς τοίχους τοῦ νάρθηκος ἐκάλυπτον ἄλλοτε τοιχογραφαί, ὡς μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων κατὰ χώραν ὑπολειμμάτων (Πί ν. 596 α - β). Αὗται διετηρήθησαν εἰς ὕψος 0,60 - 0,90 μ.

Ἐπὶ χαμηλῆς βάσεως ἐδράζονται κίονες, οἵτινες φαίνονται ὡς ἰστάμενοι ἔμπροσθεν τοῦ καθέτου τοίχου. Ἔτσι δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωσις, παρὰ τὴν ἐπίπεδον ἀπόδοσιν, ὅτι οἱ τοῖχοι εἰσέχουν ὡς καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν διάχωρα, τὰ ὁποῖα περιβάλλονται διὰ βαθέος ἐρυθροῦ πλαισίου. Ἡ ἐπιφάνεια τῶν διαχῶρων τούτων (ροδίνη - κιτρίνη) ποικίλλεται διὰ διαφόρων ἐλευθέρων ἢ ἐγγεγραμμένων εἰς ρόμβους κοσμημάτων. Ἐπίσης εἰς τὰς τέσσαρας ἐσωτερικὰς γωνίας τοῦ διαχώρου σχηματίζονται ὀρθογώνια τρίγωνα. Μόνον τὸ μεσαῖον διάχωρον ἐκάστης πλευρᾶς, ἐκατέρωθεν τῆς βασιλείου πύλης, κοσμεῖται διὰ φυσικοῦ τοπίου. Κάτω καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ διαχώρου εἰκονίζεται σπηλαιώδης κωνικὸς βράχος. Εἰς τὰς δύο κάτω γωνίας ἐπίσης παριστάνονται βράχοι. Ὁλην τὴν ἄλλην ἐπιφάνειαν καταλαμβάνει εἰδυλλιακὸν τοπίον μὲ δύο πτωχικὰς καλύβας λευκοῦ χρώματος συμμετρικῶς τοποθετημένας ἐπάνω καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ κεντρικοῦ

σπηλαίου, δένδρα καί, ἂν διακρίνω καλῶς, καί μία ἀνθρωπίνη μορφή.

Τὸ σύνολον τῆς διακοσμήσεως ταύτης ἀποτελεῖ ἐπιβίωσιν τῆς ἰδίας καλλιτεχνικῆς ἀρχῆς τῆς δευτέρας πομπηϊανῆς τεχνοτροπίας (Stil).

Ἡ κεντρικὴ πύλη εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς Α τοῦ Δίου, μὲ τὴν διάταξιν τῶν γραπτῶν κιόνων καὶ τῶν διαχώρων (παρόμοιαι γραπτὰ ἀρχιτεκτονικαὶ παραστάσεις διεπιστώθησαν καὶ εἰς κτίσματα τοῦ αἰθρίου τῆς Ἀγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, τῆς βασιλικῆς Βραυρῶνος Ἀττικῆς, τῆς Ἀκυλίας καὶ τῆς Skhira τῆς Τυνησίας) ἐκατέρωθεν αὐτῆς, ἀντικατέστησε τὰς ἐξωγραφημένας εἰς τὰς πομπηϊανὰς τοιχογραφίας πύλας, αἱ ὁποῖαι καταλαμβάνουν τὸ κέντρον τῆς παραστάσεως. Ἐπίσης ἡ παρεμβολὴ τοῦ τοπίου μεταξὺ τῶν μετακινίων εἰς τὸ Δίον εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς τρίτης φάσεως τῆς δευτέρας πομπηϊανῆς τεχνοτροπίας. Λείψανα τοιχογραφιῶν διεπιστώθησαν καὶ εἰς τὰ κλίτη καὶ εἰς τι διαμέρισμα ΝΔ. τοῦ ναοῦ μὴ ἔρευνηθὲν εἰσέτι. Τὰ χρώματα εἶναι: κυανοῦν, πρᾶσινον, πορφυροῦν, κίτρινον, ρόδινον καὶ λευκόν. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου καὶ ἡ σύνθεσις τῶν χρωμάτων εἶναι ἀρτία.

Ψ η φ ι δ ω τ ᾶ

Ὅλα τὰ δάπεδα τῆς βασιλικῆς ἐκοσμοῦντο διὰ ψηφιδωτοῦ ἀρίστης τέχνης, τὸ ὅποιον ἐν πολλοῖς διατηρεῖται ἀνέπαφον.

Καθ' ὅλον τὸ μήκος καὶ τὸ πλάτος τοῦ νάρθηκος ἐκτείνεται ἐν εἰδὲι τάπητος τὸ ψηφιδωτόν, τὸ ὅποιον διαιρεῖται διὰ πλοχοῦ εἰς πέντε διάχωρα (Πί ν. 596 α). Ἐκαστον τούτων φέρει διάφορα τοῦ ἄλλου κοσμήματα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γεωμετρικά. Τὸ σύνολον περιβάλλει πλαίσιον ἐξ ἑλικοειδῶς βαίνοντος βλαστοῦ μετὰ κισσοφύλλων, διατεταγμένων κατὰ κάθετον καὶ ἀντίστροφον φοράν. Ἡ ταῖνία αὕτη διακόπτεται ἔμπροσθεν τῆς βασιλείου πύλης, ἐνθα ἐν ὀρθογώνῳ πλαίσῳ ἐγγράφονται τὰ ἀποκαλυπτικά γράμματα Α Ω (Πί ν. 596 γ).

Διὰ ψηφιδωτοῦ ὁμοίας τέχνης καὶ ποικιλίας, κοσμεῖται καὶ τὸ δάπεδον τοῦ κεντρικοῦ κλίτους μέχρι τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς σολέας (Πί ν. 598 α). Ὅλον τὸ δάπεδον τὸ περιλαμβανόμενον ἐντὸς αὐτῆς καλύπτεται διὰ καθέως τοποθετημένων πλίνθων συνθετοῦσάν ποικιλόμορφα κατὰ παράταξιν τοποθετημένα κοσμήματα (ἰχθυόκανθαν, ὁμόθετα τρίγωνα, ρόμβους, χιαστὰ κ. ἄ.) (Πί ν. 597 α - β).

Βασιλικὴ Β

Ἐπὶ τῶν ὑπολειφθέντων τοίχων τῆς βασιλικῆς Α καὶ εἰς ὕψος 1.70 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου αὐτῆς, μετὰ πληρώσιν τοῦ χώρου διὰ κρημνισμάτων ἐκ τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ καὶ μεταφερθέντος καθαροῦ χρώματος πρὸς ἀνύψωσιν τῆς στάθμης τοῦ παλαιοῦ ἐδάφους, ἀνηγέρθη ἡ βασιλικὴ Β.

Ὁ νεώτερος ναὸς ἠῤῥήθη κατὰ 5 μ. εἰς μῆκος, προσετέθησαν δὲ ἐκατέρωθεν τῆς κόγχης ἡ Πρόθεσις καὶ τὸ Διακονικὸν καὶ ὁ νάρθηξ διεμορφώθη ὡς ὀρθογώνιον παραλληλόγραμμον.

Οἱ τοῖχοι τῆς δευτέρας αὐτῆς βασιλικῆς σφύονται εἰς ὕψος ἀπὸ 0,20 - 0,40 μ. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ νάρθηκος κάτωθι τοῦ δαπέδου ἔχει πάχος 1.75 μ. καὶ ἄνω αὐτοῦ 0,85 μ., σχηματίζων ἐξωτερικῶς δύο ἀντηρίδας πλάτους 1.50 μ. Ἐνεκα τῆς καταστροφῆς τοῦ δυτικοῦ τοῖχου δὲν ἐξηκριβώθησαν αἱ θέσεις τῶν ἐξωτερικῶν εἰσόδων τοῦ νάρθηκος, ἐνῶ αἱ εἰσοδοὶ, αἱ ὁδηγοῦσαι ἐξ αὐτοῦ εἰς τὸν κυρίως ναόν, διεπιστώθησαν εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τὰς εἰσόδους τῆς βασιλικῆς Α θέσιν εἰς ὑψηλότεραν ὁμῶς στάθμην. Ὁ κυρίως ναὸς διαιρεῖται εἰς τρία κλίτη. Ὡς ἐλέχθη, τὸ δάπεδον τοῦ κεντρικοῦ κλίτους εὐρέθῃ κατεστραμμένον. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν χώρον τούτον ἦτο ἐπιτρεπτή καὶ ἡ γενομένη ἔρευνα διηκρίνησε πλεῖστα σημεῖα τῆς ἀρχαιότερας βασιλικῆς. Ἐθεωρήθη ὁμῶς σκόπιμον ὅπως μικρὸν τμήμα τοῦ δαπέδου αὐτοῦ παραμείνῃ ὡς εἶχεν, ἵνα χρησιμεύσῃ διὰ στρωματογραφικὰς κυρίως παρατηρήσεις. Τὸ αὐτὸ ἐφηρμόσθη καὶ εἰς τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ νάρθηκος.

Γενομένου καθαρισμοῦ εἰς τὰ πλάγια κλίτη ἀνεφάνη τὸ ἐκ μαρμαροθετήματος δάπεδον κατεστραμμένον κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτοῦ μέρος (Πί ν. 598 β). Τοῦτο φέρει γεωμετρικά κοσμήματα, ἐνῶ τὸ ἐλάχιστον ἐπίσης διατηρούμενον μαρμαροθέτημα τοῦ νάρθηκος εἶναι ἀδιακόσμητον καὶ ἄμελους κατασκευῆς.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν αἱ κιονοστοιχίαι ἐνεκα τῆς ἰδιαζούσης διατάξεως αὐτῶν. Παραλλήλως καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τοὺς στυλοβάτας αὐτῶν, εἰς ἴσας δ' ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις, εἶναι τοποθετημένα παραλληλόγραμμα βάθρα, ἐφ' ὧν ἡδράζοντο ἀνὰ δύο κίονες. Ἡ ὑποδομὴ τῶν βάθρων τούτων, ὡς καὶ τῶν στυλοβατῶν, ἄρχειται ἀπὸ τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς Α, οὕτως ὥστε τὰ βάρη τῆς ἀνωδομῆς νὰ μεταβιβάζονται ἐπὶ ἀπολύτως σταθεροῦ καὶ ἀσφαλοῦς ἐδάφους. Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς Β, ἥτις εἶναι, ἐξ ὧν γνωρίζω, μοναδική, ὑπεστηρίχθη ὅτι προέρχεται ἐκ μεταγε-

νεστέρων επισκευών. Ἄλλ' οὐδεμία ἔνδειξις περὶ αὐτοῦ ὑπάρχει. Ἀντιθέτως, ἐκ τῆς ἐρεῦνης διεπιστώθη ὅτι ἡ κατασκευὴ καὶ τῶν συνεχῶν στυλοβατῶν καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν βάθρων εἶναι σύγχρο- νος.

Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῶν πλαγίων κλι- τῶν διαμορφοῦνται ἀνὰ ἓν τετράγωνον διαμέρισμα. Τὰ παραβήματα ταῦτα, ἐπικοινωνοῦντα δι' εἰσό- δων μετὰ τοῦ Ἱεροῦ Βήματος καὶ τῶν κλιτῶν, ἐξη- σίμειον πιθανῶς ὡς Πρόθεσις καὶ Διακονικόν.

Ἡ κόγχη κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς παρειὰν φέρει ἀκτινηδὸν πέντε ἐνισχυτικὰς ἀντηρίδας, ὡς τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς ἄλλας παλαιοχρι- στιανικὰς βασιλικὰς.

Διάφορα εὑρήματα

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εὐρέθησαν πολλοὶ κί- ονες ἀκέραιοι καὶ ἐν τεμαχίοις, κιονόκρανα, ἐπί- κρανα, τμήματα γείσων, πλίνθοι ἐνεπίγραφοι (ΔΙΟΥ ~ ΚΕ +) καὶ τμήμα κυκλικῆς ἢ ἡμικυ- κλικῆς τραπέζης ἀγαπῶν μετὰ γεγλυμμένων κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ κύκλου ἐν ἀναγλύφῳ συνε- χομένων πεταλομόρφων πινακίων.

Καθ' ὅλας τὰς πλευράς τῆς βασιλικῆς διεπι- στώθησαν ἐκτὸς τοῦ αἰθρίου καὶ ἄλλα πολύμορ- φα κτίσματα. Ἡ ἀνασκαφὴ αὐτῶν ὡς καὶ ἡ περαι- τέρω ἔρευνα τῶν δύο βασιλικῶν θὰ συνεχισθῇ, ἐλπίζομεν, καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην ἀνασκαφικὴν περίοδον.

*

ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΟΚΤΑΓΩΝΟΥ ΦΙΛΙΠΠΩΝ

Ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀνασκαφὴ τοῦ συγκροτή- ματος τοῦ Ὀκταγώνου τῶν Φιλίππων ἀπέβλεψεν: 1) εἰς τὴν διαπίστωσιν τῶν ὁρίων αὐτοῦ διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τμήματος τῆς ὁδοῦ Ἑγνατίας καὶ τῆς ἐπ' αὐτῆς καθέτου παρόδου, ἥτις ἀνεφάνη πέ- ρυσι, 2) εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τῆς δυτικῶς τῶν προπυλαίων ἀρχομένης καὶ πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν Ἀγορὰν ἐκτεινομένης στοᾶς, 3) εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πρὸ τοῦ νάρθηκος ὡς καὶ ἀνατολικῶς τῆς ἀψίδος τῆς ὀκταγώνου ἐκκλησίας χώρων καὶ 4) εἰς τὴν λεπτομερῆ διε- ρεῦνσιν καὶ μελέτην τοῦ πρὸ ἔτους πλήρως ἀπο- καλυφθέντος λουτρώντος.

Ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τῆς ὁδοῦ Ἑγνατίας, ἐβεβαίωσεν ὅτι αὕτη προχωρεῖ πρὸς Α. ὑπὸ τὴν αὐτὴν πάντοτε μορφήν, τὸ αὐτὸ λιθόστρωτον καὶ τὸ αὐτὸ πλάτος. Μόνον εἰς ἀπόστασιν 9 μ. ἀπὸ τοῦ τέρματος τῆς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῶν προπυλαίων ἐξέδρα - στοᾶς, ἡ ὁδὸς στενοῦται, διότι τμήμα τοῦ πλάτους αὐτῆς κατα-

λαμβάνει νεωτερικὸν πρόχειρον κτίσμα, τὸ ὁ- ποῖον ἐρευνηθὲν οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον ἀπέδωκε. Μετὰ τὸ κτίσμα τοῦτο ἡ Ἑγνατία ἐπανακτᾷ τὸ πραγματικὸν αὐτῆς πλάτος.

Δυτικῶς τῶν προπυλαίων ἀμέσως δὲ μετὰ τὸν πεσσὸν τὸν συνεχόμενον τοῦ ἀκραίου κίονος αὐτῶν καὶ κατὰ μῆκος τῆς Ἑγνατίας ἀπεκαλύ- φθησαν μέρος τοῦ στυλοβάτου, δύο κατὰ χώ- ραν βάσεις, δύο κίονες τεθραυσμένοι καὶ τὰ συν- ανήκοντα αὐτοῖς σύνθετα ἰωνικά κιονόκρανα κιονοστοιχίας, ἥτις ἐκτείνεται πρὸς Δ. Εἰς τὸ δεύ- τερον μετακίονιον, καλύπτον σχεδὸν τὴν βάσιν κίονος, εὐρέθησαν κατακείμενα, ἀκέραιοι τὸ μὲν, κολοβωμένοι τὸ ἕτερον, δύο τόξα ἐξ ὀπτοπλίν- θων ἐκ τῶν γεφυρῶντων τὰ μετακίονια (Πί ν. 599 α). Τίνι τρόπῳ συνεχιζέτο ἡ τοξοστοιχία αὕτη τῆς στοᾶς πρὸς Δ. εἶναι δύσκολον ἐκ τῶν προτέρων νὰ ὀρισθῇ· διότι ἀπὸ τοῦ σημείου σχε- δὸν τούτου ἡ Ἑγνατία παρουσιάζει αἰσθητὴν κα- τωφέρειαν διὰ νὰ φθάσῃ εἰς χθαμαλοτέραν στά- θμην, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται βαίνουσα παραλ- λήλως τῆς ρωμαϊκῆς Ἀγορᾶς. Δυστυχῶς ἡ ἀνα- σκαφὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω διὰ νὰ μὴ ἀχρηστευθῇ ἡ ἐκ τοῦ σημείου τούτου διερχομένη μοναδικὴ ἀγροτικὴ ὁδός, ἡ ὠδηγοῦσα πρὸς τὸν «Βάλτον». Ὅπισθεν τῆς ἀποκαλυ- φθείσης τοξοστοιχίας καὶ εἰς ἀπόστασιν 3 μ. ἀπ' αὐτῆς ὑπάρχει τοίχος σχηματίζων μετὰ τῆς τοξοστοιχίας στοᾶν. Οὕτω λοιπὸν ἐκατέρωθεν τῶν προπυλαίων τῶν ὀδηγούντων εἰς τὴν μεγα- λοπρεπῆ τρίκλιτον στοᾶν καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὸν ὀκταγωνικὸν ναόν, σχηματίζονται δύο στοαί - ἐξέδραι. Ἐκ τούτων τῆς μὲν ἀνατολικῆς τὸ μῆ- κος εἶναι 28.05 καὶ τὸ πλάτος 2.40 μ., τῆς δὲ δυ- τικῆς τὸ μῆκος εἰσέτι ἄγνωστον, τὸ δὲ πλάτος 3 μ.

Ἀνατολικῶς τοῦ συγκροτήματος τοῦ Ὀκτα- γώνου συνετελέσθη ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος διαπιστωθείσης καθέτου πρὸς τὴν ὁδὸν Ἑγνατίας παρόδου (Πί ν. 599 β). Αὕτη κατὰ τὸ βόρειον τμήμα ἔχει πλάτος 3.50 μ. κατὰ δὲ τὸ νότιον διαπλατυνομένη ὁμαλῶς, καὶ χωρὶς τοῦτο νὰ γίνεται αἰσθητόν, φθάνει εἰς πλά- τος 5.20 μ., ἀπολήγουσα εἰς πύλην, τῆς ὁποίας ὁ οὐδὸς εὐρέθη κατὰ χώραν. Κατὰ τὸν ἄξονα τῆς παρόδου ὑπάρχει μέγας κτιστὸς ἀγωγός, τομῆς τετραγώνου, καλυπτόμενος ὑπὸ τῶν ὀγκολίθων τοῦ καταστρώματος. Εἰς τὸν ὀχετὸν τοῦτον, ὁ ὁποῖος ἔχει κατεῦθυνσιν ἐκ Β. πρὸς Ν., συν- ηθροίζοντο τὰ ἐκ τῶν στεγῶν τῶν ἐκατέρωθεν τῆς παρόδου κτισμάτων ὀμβρία καὶ τὰ ἐκ τοῦ λουτρώντος ἀπορρέοντα ὕδατα. Πρὸς τοῦτο ὑπῆρ- χον δύο μορφαὶ ἀγωγῶν: Ὁ ἀγωγός, ὅστις διατρέ-

χων τὴν βάσιν τῶν κτισμάτων, συνίστατο ἐκ κεραμικοῦ κονιάματος καὶ πλίνθων σχηματίζοντων μικραύλακα, τομῆς τετάρτου κύκλου, ἥτις, ἀνερχομένη εἰς ὕψος 0,30 μ. ἐπὶ τῶν παρειῶν τοῦ τοίχου, παρελάμβανε τὰ ἐκ τῶν στεγῶν καταπίπτοντα ὕδατα ὀδηγοῦσα ταῦτα εἰς τὸ κέντρον τῆς παρόδου, ἐνθα ὁ κεντρικὸς ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς (Πί ν. 600 α). Οὕτω παρημποδίζετο ἡ διείσδυσις τῶν ὑδάτων εἰς τὰς βάσεις τῶν τοίχων καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῶν κτηρίων. Ἡ ἄλλη μορφή ἀγωγῶν ἦτο ἡ συνήθης, ἥτοι ἐντοιχιοὶ κτιστοὶ ἢ πῆλινοι ἢ μολύβδινοι σωλῆνες, μικρὰς σχετικῶς διατομῆς, οἵτινες ἔφερον τὰ ἐκ τοῦ λουτροῦ καὶ τῶν ἄλλων χώρων ὕδατα ἢ ὕδαρῃ ἀπορρίμματα εἰς τὸν κεντρικὸν ἀγωγόν.

Ἡ εἰς τὸ νότιον τέρμα τῆς παρόδου πύλη ὀδηγεῖ εἰς τὸν ὀπισθεν τῆς κόγχης καὶ γενικῶς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς χώρον. Οὗτος διαμορφώνεται κατὰ τρόπον λίαν πρωτότυπον. Εἰς ἀπόστασιν 3.90 μ. περίπου ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν τοίχων τοῦ Ὀκταγώνου ἀπεκαλύφθη τοίχος πάχους 0,60 μ., ὁ ὁποῖος βαίνει παραλλήλως καὶ μετὰ τὴν αὐτὴν διάρθρωσιν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ. Οὕτω παρουσιάζεται ἡ σπανιωτάτη μορφή, ἡ ἀψὶς τοῦ ἱεροῦ Βήματος νὰ ἐγγράφηται ἐντὸς ὁμοκέντρου ἡμικυκλίου, ὅπως περίπου καὶ εἰς τὴν βασιλικὴν τῆς Μιλήτου, μετὰ τὴν διαφορὰν ὅτι ἐνῶ εἰς τὴν Μίλητον ὅλον τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ναοῦ ἐγγράφεται ἐντὸς ἡμιελλείψεως (βλ. Th. Wiegand, Abhandl. d. Preuss. Akademie der Wissenschaften, 1908, 28), εἰς τὸ Ὀκτάγωνον τῶν Φιλίππων ὁ ἀποκαλυφθεὶς τοίχος διαρθροῦται ἄκριβῶς ὥς καὶ ὁ παράλληλος τοίχος τοῦ κτίσματος. Ἐξ ὧν τοῦλάχιστον ἔχω ὑπ' ὄψει μου εἶναι τὸ δεύτερον μετὰ τὴν βασιλικὴν τῆς Μιλήτου παράδειγμα ἐν ἡμικυκλίῳ ἐγγεγραμμένης ἀψίδος.

Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ χώρου τούτου τῶν κρημνισμάτων εὐρέθησαν μετὰξὺ αὐτῶν: 1) ἡ βάσις ἐνός ἐκ τῶν τεσσάρων ἀμφικιονίων τῶν παραθύρων τῆς κόγχης, τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ ἐπικράνου τοῦ κατέκειτο παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν παρειάν τῆς κόγχης. Τὰ ἄλλα τρία εὐρέθησαν ἐντοιχισμένα εἰς τὸ μεταγενέστερον ναῦδριον, τὸ ἱδρυθὲν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Ὀκταγώνου, 2) τὸ πλάσιον τεθρασμένον διατρήτου ὀρθογωνίου μαρμαρίνου θωρακίου, ὥς καὶ πολλὰ τεμάχια ἐκ τοῦ λεπτοῦ αὐτοῦ διακόσμου (Πί ν. 600 β, 601 α), ἄλλα τινὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ 4) πολλαὶ ψηφίδες ἐντοιχιῶν ψηφιδωτῶν.

Δυτικῶς τοῦ νάρθηκος συνεχίσθησαν αἱ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὑρξάμεναι δοκιμαστικαὶ ἔρευναι,

αἱ ὁποῖαι ὡδήγησαν εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι ἐν συνεχείᾳ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος καὶ εἰς βάθος 0,20 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ ἐξετείνετο μαρμαροθέτημα, πλάτους 3.80 καὶ διατηρηθέντος μήκους 8 μ. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τὸ δάπεδον ὀρίζεται ὑπὸ τοιχαρίου, πάχους 0,55 μ. ἐξέχοντος ἐλαφρῶς τῆς ἐπιφανείας τοῦ δαπέδου.

Ἀμέσως μετὰ τὸ τοιχάριον τοῦτο καὶ εἰς βάθος 1 μ. διεπιστώθη ἀρχαιότερον δάπεδον ἐστρωμένον διὰ μεγάλων παραλληλογράμμων καὶ ἀνισομεγέθων πλακῶν. Τὸ δάπεδον τοῦτο, ἐρευνήθην εἰς ἔκτασιν 10 x 8 μ. προχωρεῖ κάτωθι τοῦ μετὰ μαρμαροθετήματος δαπέδου, ἥτοι πρὸς τὸν νάρθηκα τοῦ Ὀκταγώνου καὶ ἐκτείνεται ἄγνωστον εἰσέτι πόσον πρὸς Β. καὶ Ν. Ἡ σκαφή τοῦ τμήματος τούτου, ὅπου παρετηρήθησαν καὶ συνεχῆ ἴχνη πυρὸς καὶ ἀπηνθρακωμένα ξύλα, ἀπέδωκεν εἴτε συμπεφυρμένα εἰς τὰ κρημνίσματα εἴτε κατακείμενα ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη: τεμάχια μεγάλων κιόνων καὶ κορινθιακῶν κιονοκράνων καλῆς τέχνης, βάσεις κιόνων, τετραγώνους πεσσίσκους μετὰ ἡμιωοειδοῦς ἄνω ἀπολήξεως καὶ ἐγκοπῆς κατὰ τὴν μίαν ἢ καὶ κατὰ τὰς δύο πλευράς, ἀνάγλυφα θωράκια κ.ἄ. (Πί ν. 601 β). Τίνα σκοπὸν ἐξυπηρέτει ὁ ἀνασκαπτόμενος χώρος, εἰς ποῖον κτίσμα ἀνήκει καὶ ἂν σχετίζεται πρὸς τὸ Ὀκτάγωνον εἶναι ἐρωτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα τὴν ἀπάντησιν θὰ δώσῃ ἡ περαιτέρω ἔρευνα.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λουτρῶνος ἡρευνήθη καὶ πάλιν τὸ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀναφανέν δωματίον, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἐκαλύπτετο δι' ἡμικατεργασμένων χονδρῶν μαρμάρων, χρησιμοποιοιθέντων ἐνταῦθα τὸ δεύτερον. Τότε παρετηρήθη ὅτι κάτωθι τοῦ πρώτου ὑπῆρχεν ἀρχαιότερον δάπεδον, τὸ ὁποῖον, ὥς διεπιστώθη ἐφέτος, εὐρίσκεται εἰς βάθος 0,55 μ. ὑπὸ τὸ νεώτερον, συνίσταται ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν πάχους 0,03 μ. καὶ ἔχει ἰσχυρὰν κλίσιν πρὸς τὸν βόρειον τοίχον. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου μέχρις ὀρισμένου ὕψους ἦσαν ἐπικεχρισμένοι διὰ παχέος κεραμικοῦ κονιάματος, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν κάτω ἀπόληξιν, σχηματίζον ἀμβλείαν γωνίαν, ἐπεκάθητο ἐπὶ τῶν περάτων τῆς πλακοστρώσεως καὶ τοῦ δαπέδου. Ἐπίσης ἀνευρέθη σύστημα ἀποχετεύσεως ὕδατος.

Αἱ ἀνωτέρω ἐνδείξεις συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὁ χώρος οὗτος ἐχρησίμευεν ὥς δεξαμενὴ τῶν λουομένων. Εἰς ὕψος 1.60 μ. περίπου ἡνοίγοντο εἰς μὲν τὸν ἀνατολικὸν τοίχον αὐτοῦ μία, εἰς δὲ τὸν βόρειον δύο κογχωταὶ φωτιστικαὶ θυρίδες, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν μετασκευὴν τοῦ διαμερίσματος, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ τὸ νεώ-

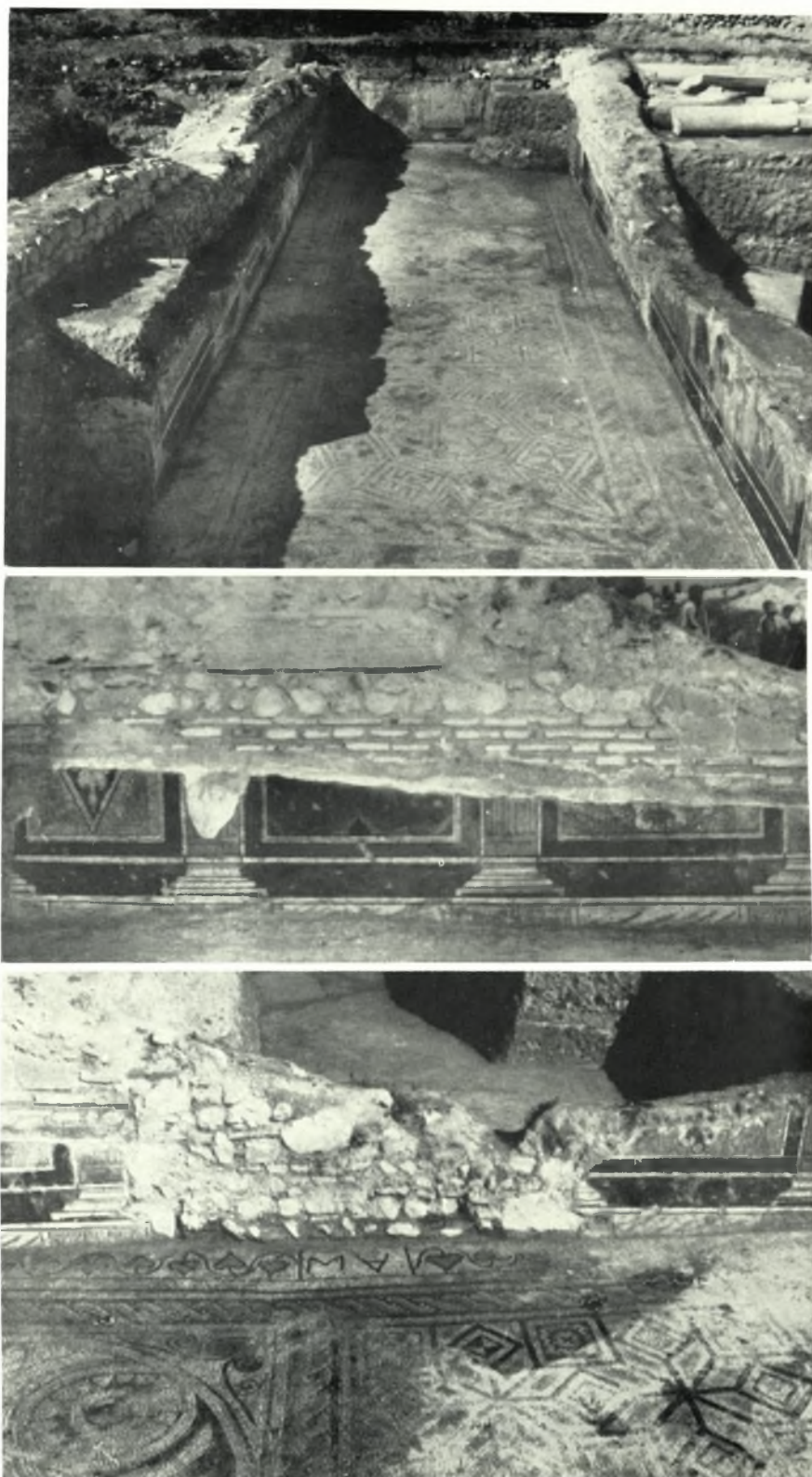
τερον δάπεδον, κατηργήθησαν ἐντειχισθεῖσαι. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονευθῇ ἡ εὕρεσις ἐπὶ τῆς ὀριζοντίας ἡμικυκλικῆς καὶ διὰ μαρμάρου ἐπενδεδυμένης ἐπιφανείας (ποδιᾶς) τῆς μιᾶς ἐκ τῶν δύο εἰς τὸν βόρειον τοῖχον ὑπαρχουσῶν, ὡς ἐλέχθη, φωτιστικῶν θυρίδων, νομίματος, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ τὸν χρόνον τῆς μνημονευθείσης μετασκευῆς (Πί ν. 601 γ).

Μεταποιήσεις ἐπίσης συχναὶ καὶ ἐπάλληλοι διεπιστώθησαν καὶ εἰς τὴν ἐστίαν ὡς καὶ εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ ἔνδον οἴκου (Caldarium), ὁ ὁποῖος καὶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμήμα ἀπολήγει εἰς ἡμικύκλιον.

Οὐχὶ ὀλιγώτεραι μετασκευαὶ ἐγένοντο καὶ εἰς τὸν χώρον, τὸν περικλείοντα τὴν κόγχην τοῦ ἔνδον οἴκου. Ἐνταῦθα, μετὰ ἐπισταμένην ἔρευναν τοῦ δαπέδου, ἦλθεν εἰς φῶς πολὺπλοκον ἀποχετευτικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον ἐπικοινωνεῖ μεθ' ὄλων σχεδὸν τῶν ἐγκαταστάσεων τοῦ βαλανείου καὶ διὰ μεγάλου κτιστοῦ ἀγωγοῦ, τετραγώνου διατομῆς, διατρέχοντος τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ χώρου τούτου, ἀπολήγει εἰς ἕτερον ἐπίσης εὐρὺν ἀγωγόν, ὅστις ἐνοῦται μετὰ τοῦ δυτικοῦ κεντρικοῦ ὑπονόμου.

ΣΤΥΛ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΑΣ

*

Δίον Πιερίας. Βασιλική Α: α. Γενική άποψις του νάρθηκος έκ Ν. πρὸς Β., β. Τοιχογραφίαι του νάρθηκος, γ. Τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου του νάρθηκος

ΣΤ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ

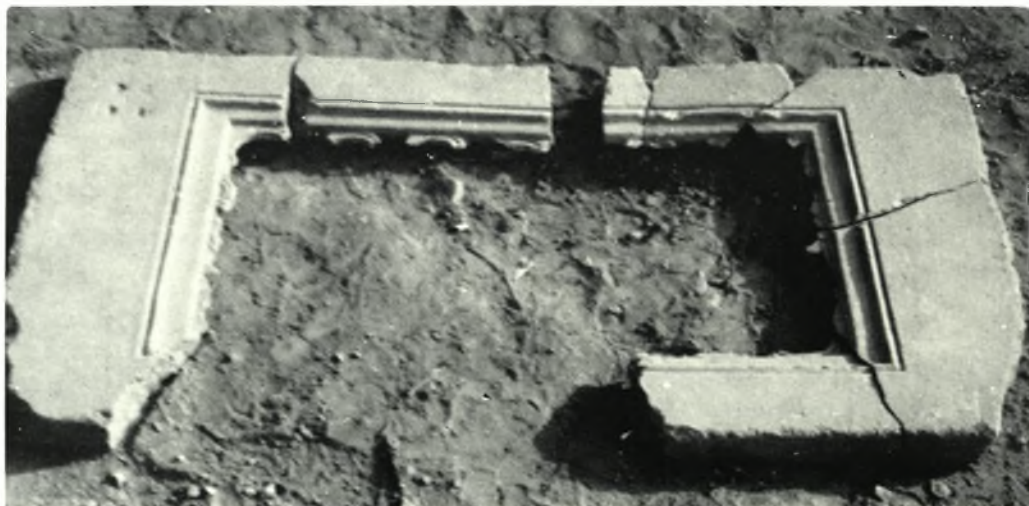
Δίον Πιερίας. Βασιλική Α: α. Τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς σολέας μετὰ τμήματος τοῦ ἐκ πλινθίνων σχεδίων δαπέδου, β. Τμήμα τοῦ δαπέδου τῆς σολέας ἐκ πλινθίων

Δίον Πιερίας: α. Τμήμα ψηφιδωτού δαπέδου του κεντρικού κλίτους της Βασιλικής Α,
β. Το δάπεδον του βορείου κλίτους της Βασιλικής Β

Φίλιπποι: α. Ἡ ἀφαιτηρία τῆς κιονοστοιχίας τῆς κατὰ τὴν δυτ. πλευράν τῶν προπυλαίων στοῦς. Ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου καὶ τῶν βάσεων τμήματα καταπεσόντων τόξων, β. Τὸ βόρειον τμήμα τῆς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Ἐγνατίας καθέτου παρόδου καὶ ΒΑ. γωνία τοῦ λουτρῶνος

Φίλιπποι: α. Ἀποχετευτική μικραῦλαξ διατρέχουσα τὸν ἀνατολικὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον τοῦ συγκροτήματος τοῦ Ὁκταγώνου, β. Πλαίσιον μαρμαρίνου διατρήτου θωρακίου

Φίλιπποι: α. Τεμάχια τοῦ διακόσμου τοῦ θωρακίου τοῦ Πί ν. 600 β, β. Τμήμα τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου τοῦ νάρθηκος τοῦ Ὁκταγώνου μέ τὰ ἀποκαλυπτόμενα κατὰ τήν ἀνασκαφήν ἀρχιτεκτονικά μέλη, γ. Ἡ κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον ἀποκαλυφθεῖσα φωτιστικὴ κογχωτὴ θυρὶς καὶ τὸ ἐν αὐτῇ εὑρεθὲν νόμισμα